

Exegese voor de Israëlzondag 2019 bij 1 Samuël 24

Verantwoording van de exegese

Deze exegese is voor een belangrijk deel gebaseerd op close-reading van de Hebreeuwse tekst, mede aan de hand van het etymologisch woordenboek Hebreeuws van Ernest Klein (*A comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language*).

Mijn ervaring is dat via etymologische studie van de tekst allerlei (verborgen) woordbetekenissen en verbanden kunnen oplichten, die voorkomen dat je de tekst oppervlakkig leest. Zo'n woordenboek ernaast kun je gerust vergelijken met een metaaldetector; zo is het altijd vruchtbaar schatgraven, en kun je op oorspronkelijke wijze tot een stuk exegese – en daarmee verbonden: prediking – komen.

Verder heb ik er nog enkele Joodse bronnen naast gelegd, zoals de Artscroll Rubin Edition: *The early Prophets with a Commentary anthologized from the rabbinic writings on I-II Samuel*, de *Talmoed* en *The Bible Psalms with the Jerusalem Commentary* van Amos Hakham.

Tenzij anders aangegeven volgen we hieronder de bijbeltekst van de *Naardense Bijbel*.

Exegese van 1 Samuël 24

1 Samuel 24 opent als volgt:

*David klimt vandaar op, (1)
en zet zich neer in de bergvestingen van Een Gedi.*

Waar vandaan is 'vandaar'?

Van de woestijn van Maon (zie kaartje p.2), het gebied waar David bijna in de handen was gevallen van Saul. David bevond zich aan de ene zijde van de berg, Saul aan de andere.

Een boodschapper (het Hebreeuwse woord מלאך wordt gebruikt, zodat Joodse vertalers hier ook "engel" vertalen) berichtte Saul toen echter dat de Filistijnen een inval deden.

Saul koos ervoor om David te laten glippen en de Filistijnen het hoofd te bieden.

Daarom, aldus 1S23:28, werd die rots genoemd: Sela Hamachlekot: rots van de deling. Volgens *Targum Yonasan* werd Saul immers innerlijk verscheurd: David grijpen betekende de Filistijnen hun gang laten gaan. De Filistijnen tegemoet trekken betekende: David laten schieten. Hij moest kiezen tussen het landsbelang en zijn eigen belang. Hij koos voor het landsbelang (dat uiteraard ook weer verbonden was met zijn eigen belang).

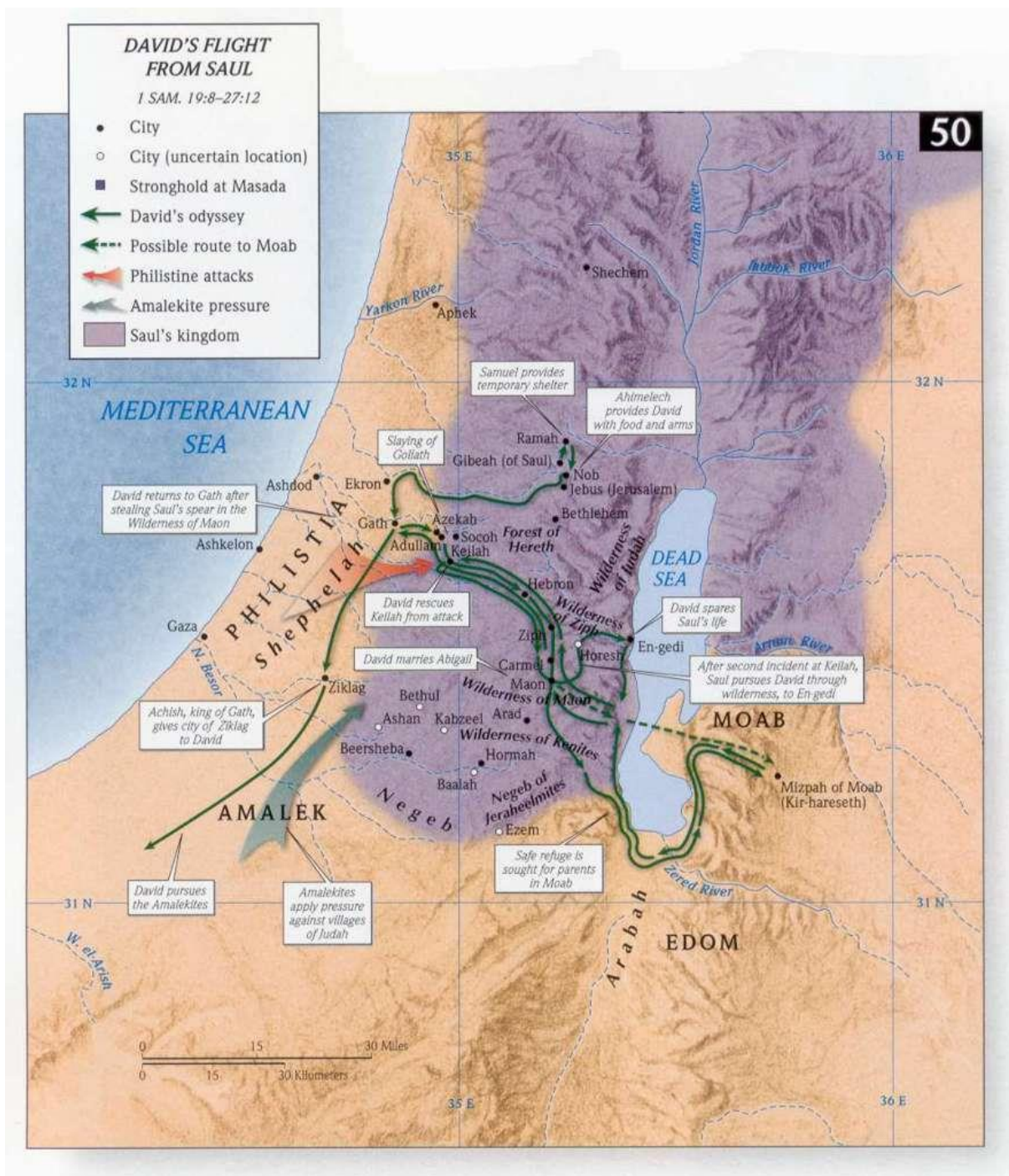
Vanaf die plek klom David dus op naar Ein Gedi. Een ontsnapping ternauwernood, waar Gods hand via de boodschapper/engel in te ontwaren valt.

Hij verbleef in de "bergvestingen" van Ein Gedi ("Bron van het Geitje"). Dit zijn geen menselijk ontworpen vestingen, maar natuurlijke schuilplaatsen in de hoogten aldaar. Een zeer grillig, ontoegankelijk gebied. Het feit dat er steenbokken leven, zegt genoeg.

Maar David is daar geen permanente rust gegund:

*Het geschiedt: zodra Saul is teruggekeerd van achter de Filistijnen aan, (2)
melden ze hem en zeggen:
zie, David is in de woestijn van Een Gedi!*

Evenals eerder het geval was, heeft David met verraad te maken.

Bibliografische gegevens voor Maon

- Paginanaam: Maon
- Auteur: Christipedia-bijdragers
- Uitgever: Christipedia, .
- Tijdstip laatste versie: 4 december 2016 09:57 UTC
- Tijdstip geraadpleegd: 17 juli 2019 12:42 UTC
- Permanente URL: <https://christipedia.miraheze.org/w/index.php?title=Maon&oldid=5163>
- Paginaversienummer: 5163

Gedachtenvorming

Als we de boodschapper als van Godswege gestuurd mogen zien, dan kun je dit wellicht zeggen: ondanks de niet alleen voor David (maar in zijn bedreigd zijn ook voor Israël) gevaarlijke en complexe situatie, wordt Gods uitverkoren knecht David en daarmee zijn volk op cruciale momenten behoed. Uitwendend naar Israël 'nu en in de toekomst': ook binnen de intern-politieke complexiteit van het Israël van nu mag gebeden en vertrouwd worden dat God uiteindelijk door alles heen Zijn draad zal spinnen. Een stukje uit het Achttiengebied. En wat voor Israël geldt, mag voor héél de schepping verwacht worden.

Terugkerend tot Saul: Kli Yakar merkt op dat Saul dit duidelijk niet inzag (of wilde zien). Hij zette immers stug door:

*Dan neemt Saul drie duizendtallen uitgelezen manvolk uit heel Israël, (3)
en gaat heen om David en zijn mannen te zoeken
in het zicht van de Steenbokkenrotsen.*

Een selectie namens héél Israël is op zoek naar David. Door Joodse uitleggers is opgemerkt dat Saul hier mogelijk de bedoeling had om draagvlak onder heel Israël te creëren, zeker nu hij de Filistijnen had verjaagd (zo vermoeden we althans uit de tekst), om David te elimineren als "staatsvijand nr. 1" van hem, Saul, als succesvol strateeg en hoeder der natie.

Sauls leger gaat zoeken op de plaats waar je David inderdaad zou verwachten: in de moeilijk bereikbare plekken, hoog in de Steenbokkenrotsen.

Op weg daarheen nam hij de weg langs het huidige Ein Gedi:

*Hij komt aan bij de schaapskooien langs de weg (4)
waar ook een spelonk is.*

Daar houdt, zo blijkt uit het vervolg, David zich op!

In de nabijheid van de schaapskooien. Daarin mag wellicht symboliek ontwaard worden.

De herdersjongen, die altijd de schapen tegen leeuwen beren beschermden, zoekt nu zelf, als een schaap, de veiligheid in of bij de schaapskooien. De leeuwen zijn nu naar hém op zoek.

Als je Psalm 57, die door David gedicht is naar aanleiding van zijn ervaring te Ein Gedi, hier naast legt, komt er veel samen:

Met lijf-en-ziel leg ik tussen leeuwen mij neer (Ps.57:5).

Ook zal de bekende Psalm 23 raakvlakken hebben gehad met deze ervaring, waar David zich een door God beschermd schaap van Zijn kudde weet. En voor "het aangezicht van zijn benaauwers" veilig is. Zou dat zinnetje uit de Psalm ook duiden op deze ervaring bij Ein Gedi? Ook als je denkt aan het "dal vol schaduw van de dood" (Ps.23:4) kan gedacht worden aan de plaats waar David zich bevond.

Hij zat namelijk in de מערה. Dit woord kun je vertalen met zoiets als: kloof, spelonk. Dit woord valt af te leiden van ערר, met als betekenis: zich uitkleden. In een spelonk kun je je nl. ontkleden, het biedt veiligheid tegen weer en wind, spiedende ogen, etc.

De humor van het verhaal is, dat Saul dat hier ook komt doen!

Totaal niet vermoedend dat David zich uitgerekend hier, vlak langs de openbare weg, schuilhoudt.

In de vermoede veiligheid van de spelonk/kloof wil Saul zijn behoefte doen.

Hij komt "de voeten bedekken". Een eufemistische uitdrukking voor oosterse toiletgang, waarbij men de kleding laat zakken over de voeten.

In de uitdrukking "את-רגליו" kan het woord להסך herleid worden tot שוך, dat "bedekken, insluiten" betekent.

Daarmee wordt wellicht in de tekst verwezen naar de nabije schaapskooien, waar het Hebreeuwse woord גדרות הצון ook de betekenis draagt van "insluiting, bescherming".

In het de voeten bedekken van Saul is deze koning ingesloten (zijn voeten kunnen geen kant op) en in de macht van David. Hij kent een onveilige insluiting, terwijl David, het schaap dat zijn veiligheid zocht bij de insluiting van de schaapskooien, nu zeer veilig is. Hij heeft de leeuw in zijn macht.

Tegelijk is in de Joodse traditie het woord "bedekken" (van de voeten van Saul) ook zeer letterlijk genomen. Er wordt zelfs een stuk behoud van Sauls koninklijke waardigheid in gezien dat hij zelfs in een spelonk zijn voeten nog bedekt.

De Talmoed (Berachot 62 b) gaat ook in op Sauls toiletgang in de spelonk.

Het tractaat neemt zijn uitgangspunt in het 'beschermen/insluiten' door Saul van zijn voeten en privacy:

Saul secluded himself inside a pen that was within another pen and inside a cave that was within another cave.

Sauls preutsheid wordt door de Talmoed hoog gewaardeerd:

The verse states: And Saul came to shelter his feet.

Rabbi Elazar said: This unusual reference to defecation teaches that he sheltered himself with garments while defecating, spreading them about his upper body and his legs like a shelter.

Although he thought himself alone in a most private place, Saul took care to leave none of his flesh exposed! It was this unusual degree of modesty that moved David to spare his life.

En Davids afsnijden van de slip van Sauls mantel wordt in zekere zin bekritiseerd:

And David arose and quietly cut off the corner of Saul's cloak.

Rabbi Yose the son of Rabbi Chanina said: Whoever dishonors clothing will in the end not have use of them. For it is stated: And the king, David, was old and getting on in years, and they covered him with garments, but [the garments] would not warm him. (1K1:1).

Wellicht komt deze kritiek voort uit het besef dat God de naaktheid (in de zin van schande, schaamte) van de mens bedekt wil zien?

Denk aan het paradijsverhaal of het verhaal van de dronken Noach.

Uiteraard kan tegen deze benadering van de Talmoed ingebracht worden dat David helemaal niet Sauls naaktheid blootlegde, want hij sneed een slip af van zijn מעיל, d.w.z. van zijn bovenkleed en niet van zijn koninklijke ondergoed.

Volgens de Midrash betrof Sauls bovenkleed (waar David de hoek van afsneed) diens gebedsmantel, en verwijderde David onbedoeld een van de tsietsiet (gebedskwasten), hetgeen als een ontoring van het gewaad wordt beschouwd. Hier kan uiteraard tegenin gebracht worden dat het vreemd of niet gepast lijkt dat iemand die een toiletgang maakt dit doet met de gebedsmantel om.

Hoe het ook zij, we laten dit nu even rusten, en komen straks nog op de hoek van Sauls kleed terug. Eén ding is nog van belang, om eerst bij stil te staan: Davids positie. Vers 4 vervolgt, nadat gezegd is dat Saul zijn voeten kwam bedekken:

Terwijl David en zijn mannen in de 'heupen' van de spelonk zitten.

Het woord ירך dat met "heupen" vertaald is, betekent inderdaad zoiets als: flanken, meest - innerlijke delen.

Het wordt in de Bijbel gebruikt, o.a. in

- Jona 1:5: Jona die afdaalt in het binnenste van het schip.
- Jesaja 14:15: het diepste der groeve waar de mens terecht kan komen
- Richteren 19: 1,18: het diepste der bergen (boeiend is dat het hier ook gaat over een Leviet met een vrouw uit Bethlehem die tegenstand ondervindt van de Benjaminiten (Saul was uit Benjamin). Een bizar en gruwelijk verhaal overigens, dat we hier buiten beschouwing laten, maar waar zeker intertextuele raakvlakken mee zijn.

Kortom, dit woord laat zien dat David in een zeer penibele situatie verkeert. Tegelijk is deze penibele situatie op onverwachte wijze Davids kracht geworden. Een doodgewone toiletgang van koning Saul naar deze diep verborgen plaats – voor wie wil is hier humor in te beluisteren – laat de situatie ineens 180 graden omslaan. Totaal onbewust van het feit dat hij nu gemakkelijk doelwit is, bedekt de vervolger zijn voeten.

*Davids mannen zeggen tot hem: hier is heden wat de ENE tot je heeft gezegd: (5)
'ziehier, ik geef je je vijanden in je hand!'
je kunt nu met hem doen zoals goed is in je ogen!*

Davids mannen grijpen terug op een blijkbaar eerder gesproken Godswoord dat ook hen bekend was. Dit woord kennen wij, geven de rabbijnen aan, echter niet vanuit de Schrift. Nergens lezen we dat Samuel, Gad of Nathan iets dergelijks tot David sprak. Maar de profetie is er blijkbaar wel geweest. En Davids mannen passen hem toe op deze situatie: nu is Saul in Davids hand gegeven. En David kan Saul doden.

Daarmee is er in dit verhaal opnieuw iets aan de orde wat gaat over de 'interpretatie der dingen'. We zagen eerder al dat de boodschapper die Saul bij David wegleidde, door Saul niet geïnterpreteerd werd als de hand Gods, die hem afried David te achtervolgen. Met als gevolg dat David vervolgd bleef worden.

Nu moet David iets interpreteren. Zijn mannen leggen hem de woorden zelfs op de lippen. Nu wordt hem van Godswege de kans gegeven Saul te doden, zeggen ze. Maar...David maakt een andere interpretatie. Hij wil hier geen goddelijke sturing in zien – net als Saul. Het verschil is echter dat Davids interpretatie juist gericht is op het behoud van Sauls leven (terwijl dat bij Saul naar David toe juist omgekeerd was).

Dan staat David op (5)
en snijdt een 'vleugel' van het overkleed af dat Saul aanheeft, ongemerkt.

David doodt Saul niet, maar snijdt een כנף van Sauls bovenkleed af.
Dit hebreeuwse woord kun je vertalen met "hoek", "slip" of "vleugel".

Een gewaagde actie van David, waarmee hij zich opnieuw kwetsbaar maakt.
Saul kan het merken, alarm slaan. En dan is alles verloren.

Deze gewaagde actie, waarbij het gaat om een כנף, doet sterk denken aan de overgrootmoeder van David: Ruth. Die sloop ook stilletjes naar een machtig man toe, in het donker. Zij ging naar Boaz. Ook zij zette daarbij veel op het spel. Haar eer, haar toekomst. En toen Boaz wakker schrok, zei ze: "spreid toch uw כנף over mij uit. Uw vleugel. Het was alles of niks.

Het woord heeft dus iets van "bescherming" in zich.
Om opnieuw bij Psalm 57, gedicht n.a.v. deze ervaring in de spelonk, terug te keren: David bad daar tot God, als volgt:

Als hij moet vluchten voor het aanschijn van Saul (1-2)
in de spelonk:

*Wees mij genadig, God, wees mij genadig,
want mijn ziel zoekt toevlucht bij u;
in de schaduw van uw vleugels zoek ik toevlucht,
tot het verderf voorbijtrekt.*

Ook hier het woord כנף!

De Bijbel wil ons, vanuit de verbinding met Psalm 57, waarschijnlijk bepalen bij dit woordspel.

Gedachtenvorming:

- als David Sauls vleugel afsnijdt, is hij vol vertrouwen op Góds vleugels, die hem beschermen
- door dit te doen laat hij zien: Saul is in feite vleugellam
- door dit te doen voelt hij zich verbonden met zijn overgrootmoeder Ruth, die hulp zocht bij de machtige Boaz. En wellicht bij God, die door de geslachten heen werkt en trouw is aan Zijn belofte.
- door dit te doen doet David een beroep op Sauls bescherming. Zoiets van: 'ik houd hier jouw vleugel in handen, die mij had moeten beschermen. Het feit dat ik hem alleen al in handen houdt getuigt van heel deze bizarre situatie, waarin jij mij achterna jaagt, ik jou had kunnen doden, maar het niet gedaan heb. In feite ben ik jóuw vleugel geweest. Maar wil jij dat nu weer voor mij zijn?'
- door dit te doen onderstreepte David wat Saul door Samuel was aangezegd: dat hij als koning door God verworpen was. Dat lezen we in 1 S 15. In een wanhopige greep pakte Saul Samuel toen vast bij de כנף (vleugel) van zijn מעיל (opperkleed – exact dezelfde woorden als hier dus), waarop deze afscheurde... (1 S 15:27). Samuel sprak toen dat God het koningschap van Saul had afgescheurd. Wist David hiervan? Of brengt de bijbelschrijver deze verbinding tot stand bij de lezer?

David deed dit alles – dit afsnijden van de vleugel - zonder overleg, noch met zijn mannen, noch met zichzelf. Bijna in een reflex: zijn mannen moedigden hem aan Saul te doden – David stond op – en sneed de vleugel af.

Pas daarna begint zijn hart te bonzen. Nog niet eens van angst, maar vanwege een opspelend geweten:

*Het geschiedt pas daarná dat Davids hart in hem bonst, (6)
omdat hij een 'vleugel' van Saul heeft afgesneden.*

Dit opspelende geweten is mede de reden dat de Talmoed, zoals wij reeds bespraken, David ook verwijten maakt vanwege zijn actie.

Het kan David inderdaad wel eens onrustig hebben gemaakt, in de zin van: 'wat heb ik in vredesnaam gedaan?'.
Tegelijk laat de tekst een groot verschil zien tussen David, wiens gewetenswroeging je ook heel positief kunt opvatten: zelfs dit "kleine" baart hem kopzorgen – terwijl zijn mannen volstrekt anders reageren. Dat mag je volgens Joodse uitleggers afleiden uit de stellige bewoordingen waarmee David zijn mannen toespreekt. Het veronderstelt felle kritiek van zijn manschappen, dat hij Saul niet heeft gedood. Of mag je Davids woorden zien als voornamelijk tegen zichzelf gericht? Een op zijn plek zetten van alles wat hij zojuist deed? Hij zegt:

*Verre zij het van mij vanwege de ENE dat ik dát spreken zou doen aan mijn heer, (7-8)
aan de gezalfde van de ENE:
mijn hand tegen hem uitsteken!
Want hij is de gezalfde van de ENE!*

*Zo hartverscheurend spreekt David zijn mannen toe,
en hij heeft het hun niet gegeven tegen Saul op te staan.*

Voor Davids spreken wordt het woord $\nu\sigma\psi$ gebruikt. Dat betekent: "splitsen, scheuren". Bedoelt de tekst de zeggen dat Davids mannen zich innerlijk verscheurd voelen, nu ze Saul moeten laten gaan? (net als trouwens Saul in de woestijn van Maon bij de "rots van de deling" innerlijk verscheurd was dat hij David moest laten gaan?)

Of slaat het ook op David zelf? En spreekt hij daarom – ook tegen zichzelf – zo duidelijk: "Verre zij het van mij".

Iets wat heel aanlokkelijk lijkt, maar wat verkeerd is, moet je soms in scherpe bewoordingen afwijzen. Ook soms jezelf scherp toesprekend.

Let ook op hoe David Saul hier noemt:

- "mijn heer" – dit geeft zijn gezagsgetrouwheid en verbondenheid richting Saul aan.
- "gezalfde des HEREN" (dat laatste letterlijk weergegeven met: "messias des HEREN" – om ons een idee te geven van de impact die dit voor David gehad moet hebben).

Ralbag geeft aan dat David wellicht ook overwogen heeft dat een moordaanslag op Israëls koning een heel verkeerde precedentwerking kon hebben. Niet alleen is het een zeer stijlloze actie dat de een de ander uit de weg ruimt om vervolgens zelf zijn plaats in te nemen, maar mogelijk zou het ook naar hem toe als beoogd opvolger als een boemerang kunnen terugkeren, of naar heel het volk destabiliserend werken en een verkeerd signaal vormen.

Kortom, David laat zich leiden door de rede, respect, voor God en de koning, in plaats van zijn gevoel. Bij Saul lijkt zelfbehoud en haat een drijfveer te vormen.

In die zin spreekt David Saul ook toe, als die de spelonk weer uit is.

*Als Saul is opgestaan (let trouwens op het leitwort "opstaan" in heel dit verhaal, red.) (8-9)
uit de spelonk, gaat hij zijns weegs.*

*Daarna staat David op:
hij komt uit de spelonk naar buiten
roept Saul achterna en zegt:
mijn heer! O, koning!*

Je kunt je tussen haakjes voorstellen hoe Davids mannen, als je vanuit hun perspectief de tekst wilt benaderen, zullen hebben gesidderd nu David zich zo openlijk en kwetsbaar opstelt. Dat hij Saul spaarde was misschien nog tot daar aan toe, maar nu hij zich als prooi kenbaar maakt...

David gaat zelfs verder:

*Saul kijkt achterom (9)
en David knielt
met de neusgaten ter aarde
en onderwerpt zich.*

Vervolgens ontspint zich eerst een lange monoloog van David, die door Saul berouwwol beantwoord wordt.

Elementen uit Davids woorden:

- zijn tact en liefde. Hij geeft de koning "ruimte". 'Woorden van een mens' (10; volgens rabbijnen: Doëg) hebben hem op het verkeerde been gezet. Hij heeft naar de verkeerde adviseurs geluisterd.
Saul kan zijn eer nog redden door nu een ander spoor te kiezen.
David biedt hem die escape, door publiek te tonen dat hij het niet verkeerd bedoelt met de koning, hoewel hij hem had kunnen doden. 'Woorden van mensen' hadden ook hem er bijna toe verleid (11).
De דָּבָר die Saul enerzijds zal hebben herinnerd aan zijn bittere ervaring met Samuel waarbij hij diens (Samuels) דָּבָר afscheurde (en dit een teken vormde van het koningschap dat van hem zou worden afgescheurd), had hier tevens een andere betekenis: David had hem gespaard. Saul is immers gezalfde des Heren. Pastorale woorden van herder David, die hem gezalfde des HEREN noemt, als tegenwicht tegen de scherpe woorden van de profeet, die hem verworpene des HEREN noemde!
- bovendien grijpt David terug op zijn familierelatie. Saul was zijn schoonvader. Hij noemt Saul 'mijn vader', hetgeen beantwoord wordt met 'mijn zoon'.
- tegelijk benoemt David confronterend wat Saul hem aandoet: *Wie achtervolg je?*
Iets vergelijkbaars zal David later opnieuw vragen (1 S 26).
Opvallend is dat aan de latere Saulus dezelfde vraag gesteld wordt door de 'zoon van David', Jezus: *Saul, Saul, waarom achtervolg je Mij?* (Hand.9:4)

- dit alles laat tevens onverlet dat David het aan hem door Saul aangedane onrecht benoemt. Maar hij is daarbij duidelijk: laat God het oordeel vellen. Dat roept associaties op met het latere grotendeels aan de Tenach ontleende Romeinen 12:19):

*Als het mogelijk is, wanneer het van u afhangt:
houdt met alle mensen vrede,
niet uzelf wrekend, beminden.
Nee, geeft plaats aan Gods toorn
Want er staat geschreven: "Aan Mij komt wraak toe, ik zal teruggeven", zegt de Heer
(Deut.32:35).
Nee, "als je vijand honger lijdt, spijzig hem;
als hij dorst heeft, geef hem te drinken;
want dat doende zul je vurige kolen stapelen op zijn hoofd!
(Spr.25:21-22).
Word niet overwonnen door het kwade,
maar overwin het kwade door het goede!*

Deze belangrijke les van Israëls spreukendichter, voortkomend uit het hart van Israëls Tora, bracht David hier op indrukwekkende wijze in de praktijk.

Met enige vurige kolen op zijn hoofd verliet Saul ootmoedig het toneel.

Saul gaat heen naar zijn huis. (23)

Tegelijk bleef David waakzaam en nuchter. Hij kende zijn schoonvader inmiddels, en wist dat hij een persoon van buien was.

David en zijn mannen keerden niet terug naar huis, maar

zijn opgeklommen naar de bergvesting. (23)

Hij blijft zich vooralsnog niet veilig voelen. Met dat onbestemde perspectief eindigt 1 Samuël 24. Tegelijk is het goed om in dat licht nog eenmaal terug te keren naar Psalm 23. We zagen reeds dat diverse elementen uit deze psalm wel naar deze geschiedenis leken te verwijzen. Dat geldt ook voor het slotvers ervan:

*Mij achtervolgen slechts goedheid en vriendschap (Ps.23:6)
al de dagen van mijn leven.
Terugkeren mag ik in het huis van de ENE
tot in lengte van dagen!*

Opvallend is hier zowel het woordje אָחַרְתָּ (achtervolgen, dat ook o.a. in 1 S24:15 gebruikt wordt) als het woordje בַּיִת (huis).

Saul keert naar 'huis' terug, David niet: hij weet dat hij mogelijk opnieuw 'achtervolgd' zal worden. Toch weet hij dat ten diepste niet Saul, maar Gods 'goedheid en vriendschap' hem achtervolgen, en hem eens bij God 'thuis' zullen brengen. Ook een dergelijke lijn kan waardevol zijn voor de prediking. Zowel naar Israël toe als ons uit de volkeren.

Bart Trouwborst